

RECENZE

Brian Pollard: Eutanazie ano či ne ?

Vladimír Kratochvíl

The Challenge of Euthanasia. Crows Nest, Little Hills Press 1994.
český překlad Eva Masnerová, Praha, Dita 1996. 211 s.

Recenzovaná práce australského lékaře s třicetiletou anesteziologickou praxí přichází na knižní pulty jako na zavalanou, neboť ji lze chápat jako neopomenutelný příspěvek do věcné diskuse na dané téma, po níž se oprávněně volá i v širší veřejnosti. Bohužel, ke zpolitizování otázky eutanazie, konkrétně v předvoleném období, došlo v důsledku poněkud nešťastné prezentace výsledků práce na projektu nového kodexu trestního práva České republiky. Stačilo jen podat onen pověstný prst masmédiím a z jedné z legislativních alternativ, chápaných jako předmět následné odborné diskuse se rázem stal „pupek“ rekonstrukce českého trestního práva.¹

„Věčnost“ (a vděčnost, či nevděčnost ?) „dobré smrti“ (eu = dobrý, thanatos = smrt) jakožto tématu k diskusím z nejrůznějších pohledů, zvláště pak z medicínského a juristického, dokumentuje i česká a slovenská, monografická i časopisecká bibliografie.²

¹ Podrobně k tomu srov. Štěpán, J.: Tři legislativní alternativy ministra Nováka. LN, 27. 6. 1996, s. 9. Zvýšený zájem veřejnosti o diskusi na téma „eutanazie“ dokumentují výzkumy IVV provedené v letech 1995 a 1996 (viz Dnes, 22. 7. 1996, s. 3).

² Jen výběrově lze uvést např.:

Štěpán, J.: Právní odpovědnost ve zdravotnictví. Praha, Avicenum 1970.

Štěpán, J.: Právo a moderní lékařství. Praha, Panorama 1989.

Knap, K.–Švestka, J.: Ochrana osobností podle československého občanského práva. Praha, Panorama 1989.

Stolínová, J.: Občan, lékař a právo. Praha, Avicenum 1990.

Císařová, D.: Právní odpovědnost lékaře. Podněty zahraniční teorie a praxe. 1996 (nepublik.)

Drgonec, J.–Holländer, P.: Moderná medicína a právo. Bratislava, Obzor 1982.

Nyní zpět k recenzované publikaci:

Autor knihy vychází nejen z bohatého dokumentačního základu, který ve formě odkazů nachází čtenář na s. 205–210, ale též z bohatých praktických zkušeností lékaře (anesteziologa, lékaře JIP, jakož i vedoucího lékaře fakultní nemocnice v Sydney). Jak uvádí přebal publikace, sám se podílel na péči o téměř tisíc pacientů, kteří umírali, anebo které čekal brzký konec. Ve své knize se zaměřuje na takové otázky spojené s eutanazií, jako jsou např. ekonomické aspekty zdravotní péče, úroveň péče o umírající, právní aspekty, průzkumy veřejného mínění, defektní novorozenci. Seznamuje též se situací v Holandsku a zamýšlí se nad tím, kdo by měl eutanazii provádět. Boří mýty kolem eutanazie a vyvrací některé běžné názory. Konečně zdůrazňuje potřebu věnovat se v první řadě tomu, abychom odstranili utrpení samo, a ne člověka, který trpí.

Kromě předmluvy G.D. Tracyho, prezidenta RACS, je práce rozčleněna do jedenácti kapitol, včetně závěrů. Jak již řečeno, opatřena je též dostatečným poznámkovým aparátem, jenž je vhodným zdrojem další literatury k danému tématu.

Kapitola I.: Situace, uvádí čtenáře do problému. Především se tu oprávněně poukazuje na nekonečnost diskusí, které by měly mířit k nějakému řešení a ne se točit v kruhu. Autor zde prezentuje následující své názory:

- je morálně chybné pokoušet se legalizovat odnětí života komukoliv, kdo nepředstavuje žádnou hrozbu jiné osobě,
- každý zákon, který by to připouštěl, by nepochybně mohl být zneužit,
- je společensky politováníhodné a skutečně scestné takový zákon navrhnout, když je dnes moderní medicína schopna poskytnout při umírání lepší řešení, než je usmrcení.

Jak patrně, autor recenzované publikace patří mezi odpůrce eutanazie, která by měla být legalizovaná. Svůj cíl spatřuje v důkladném zamyšlení se nad veškerými následky legalizované eutanazie prováděné lékaři.

Gecik, K.: Právna zodpovědnost v zdravotnictví a v medicíně. Martin, Osveta 1984.

Vozár, J.: viz práce publikované v časopisech: Právní obzor, 1991, 7 (s.355 n.) / 1993, 6 (s. 552 n.) / 1994, 6 (s. 565 n.) / Justičná revue, 1994, 7–8 (s. 82 n.) / Právník, 1996, 3 (s. 21 n.) / v r. 1996 publikovaná monografie na téma eutanazie.

Kratochvíl, V.: Euthanasie ? Čs. zdravotnictví, 1971, s. 483 n.

Kratochvíl, V.: K pojmu euthanasie. Universitas, 1978, 3, s. 35 n.

Při prezentaci otázky eutanazie se objevují podle názoru autora některé běžné omyly:

- soustředění se na intelektuální aspekty umírání, např. důraz na vyhlášená lidská práva, až po vyloučení významu lidskosti neodmyslitelné při setkání se smrtí,
- radikální, ničím neospravedlněná tvrzení, nedopovídající hlásanému či předpokládanému soucitu,
- užíván eufemismů, aby se zastřelo, o čem se ve skutečnosti diskutuje,
- neznalost současné úrovně lékařské a ošetrovatelské péče o umírající,
- neschopnost doznat, že některé stránky tohoto tématu i při dlouhotrvajících úvahách zůstávají ...nerozřešené,
- předpoklad, že pro každý lidský problém musí existovat řešení, a že když řešení nalézt nelze, je to samo dostatečným důvodem ospravedlňujícím usmrcení.

Jádro problému eutanazie spatřuje autor v etice, protože je v sázce lidský život. Ovšem, jak mám za to, ze stejného důvodu bychom mohli spatřovat jádro daného problému v medicíně či v právu, zejm. trestním. Generalizace v tomto ohledu patrně nebude namístě, naopak, mohla by být zavádějící a tím zkreslující pohled toho, kdo se otázkou eutanazie zabývá. Každý takový badatel si logicky stanoví „své“ jádro problému, přirozeně v návaznosti na vlastní profesi, aniž by ovšem zcela ignoroval aspekty ostatní.

V této kapitole se též nabízí definice eutanazie a její formy:

- eutanazie, ať již aktivní, nebo tzv. pasivní, je záměrné ukončení života motivované soucitem,
- je vyžádaná, či dobrovolná, žádá-li o ni osoba sama pro sebe,
- nebo je nevyžádaná, když o ni daná osoba nepožádala, protože je nedospělá nebo mentálně nezpůsobilá, anebo je zůsobilá a nebyla tázána,
- nebo je nedobrovolná, když je uskutečněna navzdory žádosti, aby se neprováděla.

Je zřejmé, že právník by nabídl přesnější a tím i zužující definiční kritéria pojmu eutanazie, což by nemuselo být od věci při zásadních úvahách o přípustnosti, či nepřípustnosti této formy úmyslného usmrcení jiného (viz literatura v odkaze č. 2)).

Kapitola II.: Paliativní péče, senamuje čtenáře s významnou formou lékařské péče, která je úzce spjata s problematikou eutanazie. Stručně vyjádřeno, paliativní péčí se rozumí lékařský přístup ke smrtelně nemocným osobám. Tato speciální péče se opírá o některé principy, jako např.:

- přiměřená a detailní pozornost....
- vřelá lidská opora,
- zahrnutí rodiny mezi ty, kteří potřebují péči,... aj.

Autor upozorňuje na podceňování tohoto působení lékaře. Říká, že na paliativní péči se velmi často pohlíží jako na nějaké „poklidné, sentimentální téma“, vhodnější jen pro ošetřovatelky a nepřiměřené odborným schopnostem vysoce vzdělaných lékařů.

Kapitola III.: Stručná historie, přibližuje moderní historii eutanazie jak od konce 19. století na kontinentě, tak od 30. let tohoto století v USA a ve Velké Británii. Zajímavá je v tomto směru situace v Austrálii, kde snad téměř všechny státy mají Společnost pro vyžádanou eutanazii, která má legalizaci vyžádané eutanazie jako svůj oficiální program. Pozorný čtenář si v této souvislosti připomene i krátkou zprávičku v našem tisku o tom, že zákonodárny sbor Severního teritoria přijal zákon o legalizaci eutanazie.

Kapitola IV.: Filozofie, etika a lidská práva, jak sám název napovídá, uvádí zájemce o danou problematiku do širších souvislostí, v jejichž rámci třeba na eutanazii pohlížet. Jak již uvedeno, vlastním jádrem problému je morální význam eutanazie, neboť jde o záměrné usmrcení nevinného člověka, tj. osoby, která pro nikoho neznamená nějakou hrozbu. Takto chápaná nevina (a *contrario vina*) ovšem evokuje spíše aspekt právní než etický a v důsledku toho spíše otázku trestu smrti než usmrcení ze soucitu. Filozofickým zájmem, o které se opírají zastánci eutanazie, je obvykle etický utilitarismus. Ten nám může posloužit, jak zdůrazňuje autor, jako hráz proti přijímání osobní odpovědnosti. Při aplikaci na eutanazii může vést utilitaristické myšlení k závěru, že když terminálně nemocné osoby, jejichž další život je závislý na léčebné péči, chtějí zemřít, je morálně lhostejné, zda se jim ona léčebná péče přestane poskytovat, anebo zda jsou přímo usmrceny, protože v obou případech budou mrtvé, tak jak si přály. Méně jasně však vyznívají slova autora, představující jakýsi dílčí filozofický závěr: Filozofický základ pro eutanazii můžeme tedy nalézt, jen když spojíme přání jedince, a to jakákoliv, s právem každého člověka zvolit si svou vlastní morální normu, ať už je v souladu s těmi, které se obecně považují za platné pro všechny, anebo s nimi v souladu není.

Odkaz na Všeobecnou deklaraci lidských práv, jakož i na Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, pokud se jedná o lidský život a jeho nedotknutelnost, dokumentuje nepřijatelnost legalizace eutanazie. Na podporu eutanazie se naopak běžně cituje právo na smrt, na respektování autonomie člověka a na soukromí.

Kapitola V.: Zákony, zaujme především právníky. Různé formy eutanazie jsou podle současných zákonů vraždou. Stejně tak zůstává zločinem i asistence při sebevraždě, to na rozdíl od pokusu o sebevraždu. Důvodem tohoto rozdílu je skutečnost, že záměrem zákona je za pokus o sebevraždu poskytnout milost, nikoliv k ní dát souhlas, a to za situace, kdy tresty jsou nejen nevhodné, ale neprokazují odstrašující význam. Užitečné je především zamyslet se nad zákony, které řídí lékařskou praxi na konci či nedlouho před koncem života. Tyto zákony se opírají o dostatečně jednotné principy v různých státech. Mezi relevantní principy tohoto tzv. zdravotnického práva zahrnuje autor např. tyto:

- trestní a občanskoprávní odpovědnost za neposkytnutí anebo odnětí léčby nevzniká, pokud pacient poté, co byl patřičně informován, léčbu odmítne (*revers*),
- lékař není povinen poskytovat, či nadále poskytovat léčbu, která je pro pacienta nadměrnou zátěží, kterou pacient nechce, anebo když neexistuje racionální šance, že mu bude ku prospěchu,
- lékaři se vystavují občanskoprávní a trestní odpovědnosti, pokud záměrně neposkytnou anebo odejmou léčebnou péči, kterou jsou ze zákona povinni poskytnout,
- nebude se považovat za porušení povinné péče, jestliže lékař vypustí další zbytečnou léčbu, třebaže ví, že pacient zemře, když se v ní nebude pokračovat.

V této souvislosti můžeme konstatovat, že v podstatě totožné principy platí i v našich podmínkách.

Kapitola zahrnuje též v koncentrované podobě důvody, které brání legalizaci eutanazie:

- obtížnost určit skutečné záměry toho, kdo usmrcuje (přestože eutanazie vyžaduje pojmově výlučně soucit s usmrcovaným),
- možnost mylné diagnózy,

- obtížnost určovat utrpení takovým způsobem, aby se zákon nikdy nemohl aplikovat na ty, kterým nebyl určen,
- obtížnost zaručit dané osobě, že bude moci svobodně vyslovit, anebo odmítnout souhlas.

Tento výčet se uzavírá konstatováním: Stručně řečeno, eutanazie nebyla legalizovaná, protože se nenašla možnost, jak odstranit zdroje jejího eventuálního zneužití.³

Kapitola VI.: Lékařská praxe, reaguje na zakořeněnou představu o tom, že eutanazii by neměl provádět nikdo jiný než právě lékař. Poukazuje se tu na důvody, kterých se takové pojetí dovolává (např. povinnost lékaře ulevit umírajícímu), zdůrazněny jsou též možné důsledky tohoto přístupu pro lékařskou praxi samotnou (podlomení charakteru lékařů, brzda při hledání nových a lepších léčebných cest). Z pohledu též legislativního, povolení vyžádané eutanazie, prováděné lékaři, může a pravděpodobně také povede k nevyžádané eutanazii, tj. k usmrcování pacientů bez jejich souhlasu (viz praxe Německa 30. let, jakož i praxe holandská). Kapitola je uzavřena citací výzvy některých amerických lékařů z r. 1988 k prohlášení, aby ostatní lékaři odmítli záměrné zabíjení.

Kapitola VII. informuje o Eutanazii prováděné v Holandsku.⁴

O tom, jak autor hodnotí holandskou praxi, svědčí tato jeho slova: Zatímco jinde se rozvinula moderní paliativní péče, v Holandsku se už všela eutanazie. Paliativní péčí se zabývají jen sporadicky a není tak dobře organizovaná jako jinde. Holandští lékaři jistě věděli a vědí o tomto vývoji v jiných zemích, a proč dali přednost dalšímu hubení pacientů, než že by jim poskytli kvalifikovanou úlevu..., toho se můžeme pouze dohadovat.

Kapitola VIII.: Lékařská rozhodnutí za nezpůsobilé pacienty, pojednává o jednom z nejcitlivějších míst problému eutanazie. Eutanazní usmrcení jedinců, nezpůsobilých projevit autonomní vůli, se ospravedlňuje pochybnou „osobnostní doktrínou“. Podle ní člověk, aby byl považován za osobu, které je vlastní lidská důstojnost a jejíž práva musejí být respektována, musel nabyt určitých atributů, včetně psychických schopností chápat, být schopen volby a komunikace. Argumentuje se tím, že si životů tzv. „ne-osobnostních jedinců“, tj. těch, kteří tyto atributy postrádají, není nutné cenit, a pokud nejsou žádoucí z jiných důvodů, lze

³ K pokusům o neutralizaci či alespoň zmírnění rizik zneužití legalizované eutanazie srov. např.: Bład, J.: Ceci n'est pas l'euthanasie. *Déviance et Société*, 1991, 1, s. 113-114.

⁴ K tomu srov. též práce citované pod č. 2).

se jich oprávněně zbavit. Lze jen souhlasit s názorem, že právě v tomto bodě je nejsilnější argumentace proti nevyžádané eutanazii.

Kapitola IX.: Některé ekonomické aspekty zdravotní péče, připomíná fakt, že nejnovější a nejdražší „zázraky“ (rozuměj lékařské techniky) poskytují svoje dobrodiní stále méně a méně hospodárně... Autor v této kapitole klade řadu zajímavých otázek, jejichž podrobnější analýza je vyloučena daným rozsahem knihy. Např. se ptá: Měla by se péče přednostně poskytovat těm, u kterých je pravděpodobné, že se kvalita jejich života obnoví...? Existují skupiny, které by bylo možné vyloučit, tak aby jistý typ péče nedostávaly? Jak důležitý je věk pacienta? atd. Společným jmenovatelem nejrůznějších diskusí na dané téma jsou: omezenost zdrojů, nevyhnutelnost přidělování některých forem léčby, poctivost jakéhokoliv řešení. To vše vystupuje zvláště ostře do popředí v tzv. terminálním stadiu, v němž se pacient nachází a v němž jde i o problém eutanazie. Pokud se jedná právě o ni, dá se s jistotou předvídat, tvrdí autor, že až nastane čas, kdy bude třeba mnohem silnějšího veřejného dozoru nad zdravotnickými výdaji, budou do toho někteří chtít z ekonomických důvodů zahrnout i kontrolu vydání na umírající pacienty. Někteří z těch, kdo v současné době navrhuji vyžádanou eutanazii, podporují rovněž nevyžádané usmrcování, pro které hlavním oprávněním jsou ekonomické důvody. Takto vyhocená „ekonomizace“ problému eutanazie, zastíňující případně jiné její aspekty, nemůže působit jinak než jako argument odpůrců eutanazie.

Kapitola X.: Průzkumy veřejného mínění a eutanazie, poukazuje na nebezpečí zneužívání takovýchto průzkumů ve prospěch argumentace svědčící eutanazii. Na průzkumy o eutanazii se nemůžeme dívat, aniž bychom neměli zároveň na mysli současnou nejlepší léčebnou péči o umírající (paliativní péči). Kdykoliv se problém eutanazie přísně zkoumá ve všech svých aspektech, dospívá se přes podobné průzkumy obvykle ke zjištění, že legalizovaná eutanazie by nebyla ani prozíravá, ani bezpečná, že existují lepší způsoby, jak zmírnit potíže umírajících, a že by legalizování eutanazie lidskému společenství nijak neposloužilo.

Kapitola XI.: Závěry

Každý návrh změny zákonů, legalizující eutanazii, by představoval obrovský odklon od tradičních morálních a právních principů. Oprávněnost eutanazie z nutnosti, když se tvrdí, že žádným jiným způsobem nelze vyřešit problémy těch, kdo o ni žádají, se neprokázala. Neexistují žádná čísla, která by doložila, kolika jednotlivcům by údajně eutanazie pomohla, a nepochybně neexistují žádné odhady, kolika lidem by naopak pomohlo, kdyby dobrá paliativní péče byla k dispozici všem.

Zatím se neprokázalo, že návrhy vycházejí ze správného pochopení skutečných lidských práv. Každý návrh legalizovat eutanazii se ukázal jako pochybený. Kdekoliv se začala v praxi užívat, byla široce zneužívána. Ještě nebyl vypracován žádný návrh, který by zaručoval, že k zneužití nedojde.

Utrpení vyvolané zdravotními problémy si žádá, aby se veškeré lékařské úsilí zaměřilo na to, jak nemocnému ulevit. Utrpení vyvolané sociálními důvody vyžaduje, aby se společnost zamyslela nad svými závazky a prostředky a navrhla nejlepší sociální řešení.

Nikdy nelze uvažovat o tom, že je lepší odstranit člověka v nouzi, aniž jsme se plně pokusili odstranit nouzi v onom člověku. Kdyby zabíjení obětí bylo skutečně správným řešením pro utrpení, dokonce aniž se plně využila jiná možná řešení, pak by mělo být stejně správné i pro ty, kteří trpí z jiných důvodů než zdravotních. Na rozdíl od ostatních zatím uvedených závěrů je tato „paralela“ poněkud přehnaná a zeslabuje tak argumentační hodnotu ostatních faktů, jež zde autor uvádí coby odpůrce eutanazie.

Údajná oprávněnost eutanazie se zprvu morálně opírá o soucit. Když se opravdovější forma soucitu objeví v paliativní péči, hledá eutanazie novou půdu, dovolaává se lidských práv, především svrchovaného práva na sebeurčení. Když to nedostačuje k ospravedlnění nevyžádaného usmrcování, přesouvá se na novou půdu „osobnostního principu“. Třebaže se o principech mluví na každém kroku, ve skutečnosti se ustupuje od chybně interpretovaného, třebaže dobře myšleného principu, a postupuje se k účelovému opatření nejhoršího druhu, které zranitelné jedince zbavuje jejich základních lidských práv. Jakmile je hnací silou ideologie, princip se snadno oželí.

Recenzovaná publikace, přes některé sporné momenty, které byly zmíněny v textu recenze, jako celek vyplňuje prázdné místo, které tu zatím bylo na úrovni monografického zpracování, a to česky, resp. v České republice. V tom je nepochybná hodnota knihy. Co ještě stojí za zvláštní zdůraznění, je poukaz na věcnou stránku problému eutanazie, nahlíženou z nejrůznějších aspektů. Tím samým je řečeno (pregnantně viz poslední věta předchozího odstavce), že politizace, popř. ideologizace tématu eutanazie může jediné uškodit.